

MILAN ST. PROTIC, *Uspon i pad srpske ideje, Beograd, 1995., str. 407.*

Pred nama je ponovljeno, drugo istovjetno izdanje knjige iz 1993. godine čiji naslov ne sadrži slučajno sintagmu u singularu. Upravo ta sintagma opravdava glavni cilj autora: želju za uopćenim, sintetskim prikazom moderne srpske prošlosti kojoj je pod svaku cijenu želio naći zajednički nazivnik. Pronašao ga je u paradigmi o usponu i padu. Nedostupnost najnovijih srbijanskih izdanja iz područja povijesne znanosti u Hrvatskoj čini ovu knjigu dodatno zanimljivom. Bilješke na kraju svakoga poglavlja trebale bi osigurati znanstveno-esejistički karakter ovog, u prvom redu, politološkog djela.

Iz kratke biografske crtice o autoru vidljivo je da ga ne treba olako shvaćati. Milan St. Protić je znanstveni djelatnik Balkanološkog instituta SANU i potomak glasovitoga radikalnog političara Stojana Protića. U prvom dijelu svoje knjige on uspješno sintetizira nacionalni razvoj Srba u 19. i na početku 20. stoljeća. Vremensko približavanje današnjici otupljuje znanstvenu oštricu njegovoga pera, pa kvalitetna shema ustupa mjesto shematiziranju i kontradiktornim tezama. Cjelovitije je prikazano razdoblje do donošenja Vidovdanskog ustava (1921.). Već otada autor bilježi početak »pada« srpske nacionalne ideje. Ovom drugom dijelu knjige često nedostaje elementarna historiografska vrijednost, jer je autor apsolutizirao zacrtanu shemu o »padu«. Potrebnoj historiografskoj objektivnosti pretpostavio je vulgarno shematiziranje uspona i pada srpske ideje. Srpska ideja u koncepciji M. St. Protića zapravo je velikosrpska ideologija XIX. i XX. stoljeća. Vrijednost cijeloga rada, a osobito drugoga dijela, jest u čitavom zbroju autorovih vrijednosnih sudova koji posredno svjedoče o prevladavajućoj političkoj i nacionalnoj mitomaniji unutar intelektualne, ali i široke oporbene javnosti u današnjoj Srbiji. Govoreći o svojim suvremenicima autor je zapisao da je njegova knjiga naišla na »otpor vlasti«, ali da ju je »na najbolji način« prihvatila publika (7.).

Imena povjesničara na koja se autor poziva, kao i njihova prijateljska i stručna pomoć (11.), zatim referencijski aparat, opseg knjige te uvodna autorova napomena da je cilj njegova rada otvoriti »ključna pitanja srpske istorije u poslednja dva stoljeća« sami po sebi dovoljan su razlog za osvrt na ovo djelo. Naši razlozi počinjavaju i na činjenici da autor često komparativno vrednuje razvoj hrvatske nacionalne misli.

U *Uvodu* (13.–18.) autor nas upoznaje s jednostavnom paradigmatom slikom razvoja modernog srpskog naroda. Njegov dvjestogodišnji razvoj »prepolovljen« je kronološki na pravocrtan uspon do 1918./1921. godine i pravocrtan pad od Vidovdanskoga ustava 1921. godine nadalje. Autor odmah naglašava i najnegativniju komponentu njezina razvoja. To je komunistička Jugoslavija koja nije dala nacionalni suverenitet »povijesno-narodnim«, nego »etničkim« entitetima, pri čemu autor ne konkretizira koji su južnoslavenski entiteti samo »etnički«, a koji i »povijesno-narodni«.

Slijedi poglavlje *Nacionalna ideja i nacionalna država* (19.–55.) u kojemu autor definira moderan srpski narod naglašenim smještanjem u zapadnoeuropski kontekst 19. stoljeća. Prema njegovoj trostrukoj (regionalno-funkcionalnoj) podijeli europskih nacionalnih država, srpski nacionalni razvoj vremenski i funkcionalno gotovo je ravnopravan prostoru zapadne Europe jer su Srbijanci već tijekom 19. stoljeća imali nezavisnu nacionalnu državu, a početkom 20. stoljeća i demokratsku državu, kao najviši stupanj državno-nacionalnog konstituiranja. Prema istom kriteriju – ostvarenoj nacionalnoj i demokratskoj državi – preostale dvije europske regije su zaostajale; u srednjoj Europi (osobito Italija i Njemačka) narodi su se tek ujedinili krajem 19. stoljeća, a u istočnoj Europi je nacionalna emancipacija uslijedila tek nakon I. svjetskog rata. Iz ovog slijedi, premda se posebice ne ističe, da je hrvatski nacionalni razvoj integralni dio istočne Europe.

Sljedeća podshema u koju Protić uklapa razvoj srpske nacionalne ideologije primjerena je, prema njegovim tvrdnjama, osobito ideologijama »najvećih« europskih naroda. To su tri (sukcesivne) faze koje se u srpskom slučaju preklapaju: oslobodilačka, državna i kulturna. Prvom srpskom ustanku (1804.), kao fenomenu prve faze, autor pripisuje dominantno nacionalno, a ne socijalno značenje, u smislu pukoga seljačkog bunta, kao što se često tumačilo u historiografiji. Proces nacionalne emancipacije tekao je zajedno s izgradnjom srpske državnosti, kojom u početku dominira naslijeđeni turski – autokratski – model, da bi se postupno preuzimao europski model – parlamentarizam. Treća, kulturna faza razvoja nacionalne ideologije započinje ugrađivanjem vlastitog naroda u opće okvire svjetske kulture, bez da se gubi poseban nacionalni identitet. Ovu fazu »srpsko društvo u cjelini« (tj. srpska nacija – prim. N. R.) nije dostiglo, ali autor drži da je krajem 19. stoljeća visokom umjetničkom razinom dostiže srbijanska književna elita.

Zanimljiv je autorov stav da je demokratski sustav nakon 1903., kao protuteža početnoj nacionalnoj euforiji, bio nužan uvjet kvalitetnog vođenja velikosrpske politike Srbije. Odnosno, kako autor piše, to je bio nužan uvjet da se »srpsko pitanje« kao pitanje »neoslobođene braće« u Austro-Ugarskoj i Turskom carstvu »otvori i riješi na povoljan način«. Protić drži da je »konačna pobjeda« demokratizma početkom 20. stoljeća povisila ugled matici među Srbima prečanima. Snažno autorovo insistiranje na europskom kontekstu srbijanske prošlosti u ovom poglavlju najbolje predočuju završne rečenice: »Srbi su početkom XX. veka bili evropski narod. U sred Evrope, a ne pokraj nje.« (54.)

U poglavlju *Srpski nacionalni programi* (57.–113.) autor ističe da prikazuje bitne srpske nacionalne programe koji su bili oduvijek dvostruko »državni« – svi su ujedno bili programi službene državne politike Srbije te su u svom središtu imali interese jačanja Srbije kao države. Protić nas vodi kroz drugu polovicu 19. stoljeća pronalazeći u svim programima gotovo istovjetno formuliran krajnji nacionalni cilj: »oslobodjenje i ujedinenje sveg srpstva«. No, čitatelju nakon pedesetak stranica simplifikiranja u ime bitnog, bitno i dalje ostaje nevidljivo – koji je uopće konkretan opseg »sveg srpstva« u tim nacionalnim programima? Autor je kontradiktoran već i na samom početku ovoga poglavlja gdje, za razliku od prethodnog, ističe kako je »srpska državotvornost« »rodila« nacionalnu ideju, »a ne obratno«. Iz toga bi slijedilo da I. srpski ustanak nije uopće imao nacionalni značaj jer nacionalna ideja »nije rodila« modernu srpsku državu, a I. srpski ustanak u svakom slučaju je. No, ako je autor zapravo mislio na »nacionalnu ideju« koja se iz nesrpske perspektive može ocijeniti samo kao velikosrpska ideja, tada se s njim slažemo.

Protić naglašava kako se od Garašaninova »Načertanija«, preko liberala, socijalista pa sve do radikala vanjska politika nacionalnih programa u bitnim komponentama nije mijenjala: stavu prema Srbima prečanima, Austriji, Turskoj te odabiru nasilne metode – oružane borbe. Iz te polustoljetne vanjskopolitičke sheme odskakao je po stavu o prečanima samo socijalista Svetozar Marković, kao izraziti protivnik »Velike Srbije«, a njegovu političku misao Protić ocjenjuje kao »protivrečnu« i »nedovoljno zrelu« (83.–84.). »Načertanije« je u autorovoj interpretaciji zapravo ideološki trendovski odjek tadašnje Europe, u kojemu nisu naznačene idealne granice srpstva nego samo one koje su prema aktualnom načelu neotuđivoga povijesnog prava bile »nesporno« srpske. Autor naglašava da su veze s Hrvatima od Garašanina i ustavobranitelja nadalje, kao i različiti planovi balkanskih ili južnoslavenskih federacija i zajednica u Srba samo privremena politička strategija motivirana srpskim državnim i nacionalnim interesima. Stoga je i pojava jugoslavenske ideje u nacionalnom programu Srbije početkom 20. stoljeća bila samo u funkciji velikosrpstva, tj. po Protiću, »nacionalnog ideala«.

Ponešto treba reći i o Protićevoj mistifikaciji radikalskog stava o odnosima Srba i Hrvata jer počiva na autorovu prešućivanju dominantne komponente srpskih nacionalnih ideja u 19. stoljeću. To je jezični model srpskog naroda Vuka Stefanovića Ka-

radžića prema kojemu su svi štokavci Srbi. Izvan konteksta Vukova modela zaista i nije moguće shvatiti zašto se autorov bliski rođak radikal Stojan Protić 1882. godine pita »(...) da li smo mi (Hrvati i Srbi – prim. N. R.) uopšte jedan narod ili nismo (...)« (88.), ili zašto pak radikal Milovan Đ. Milovanović 1895. piše o »zajedničkoj narodnosti« (hrvatsko-srpskoj – prim. N. R.) u »neosporno srpskim zemljama« Bosni i Hercegovini. Isti Milovanović 1909. piše da u Bosni i Hercegovini svi govore »srpskim« (tj. štokavskim – prim. N. R.) jezikom, ali da se katolici i muslimani ne osjećaju srpski. Autorovo pseudosintetiziranje i politiziranje u ovome poglavlju odražava se u dvostrukom prešućivanju onoga što je esencijalno. Osim što prešućuje važan i izrazito srednjoeuropski – Vukov – model oblikovanja srpskog naroda, autor u potpunosti prešućuje i velikosrpski karakter svih državnih nacionalnih programa u Srbiji 19. stoljeća.

Uspion srpske nacionalne ideje u 19. st. u poglavlju *Parlamentarna država* (115.–166.) prati se kroz razvoj demokracije, tj. parlamentarizma i ustavnosti u Srbiji. U samo sto godina (1804.–1903.) Srbija je prošla golem put od osmanske provincije do moderne demokratske države. Autor ističe 1903. godinu kao prijelomnu jer drži da je tada konačno nastupilo razdoblje moderne demokracije kojeg karakteriziraju međusobne borbe političkih stranaka. Do tada se razvoj demokracije iscrpljivao u borbi protiv osobnih režima, tj. za sužavanje vlasti kralja, što je bio slučaj i u kratkom razdoblju predstavničke demokracije u prethodnom stoljeću (1888.–1894.).

I u razvoju demokracije, tj. parlamentarizma autor pronalazi tipičnu zapadnoeuropsku shemu. Premda su izbori od 1881. godine nadalje zbog pritiska vlasti često bili samo formalno slobodni, pa tako i raspored političkih snaga nakon njih, za autora je nepobitno da su ideje britanskog parlamentarizma bile tada provodene od političke elite, koja je predvodila Srbiju prema ostvarenju toga modela. Političku elitu predstavljali su radikali – jedina moderna politička stranka okrenuta masovnom članstvu, koja je uvjerljivo pobjeđivala i kada nije bila na vlasti, kako ističe autor. Protić zaključuje kako je razdoblje parlamentarizma od 1903.–1914. godine ipak bilo prekratko za konačno utemeljenje demokratskih ustanova zapadnoeuropskog tipa u Srbiji.

Poglavlje *Stvaranje Jugoslavije* (167.–226.) uvertira je u zaplet, odnosno »pad« srpstva. U njemu se jugoslavenski »nesporazum« razmatra jedino kao suprotnost triju »nacionalnih« ideja – srpske, hrvatske i integralnog jugoslavenstva. Prve dvije kao istinske nacionalne ideologije autor razlikuje od najmlađe – utemeljene, kako piše, na »nepovijesnoj pretpostavci« o Srbima, Hrvatima i Slovencima kao jednom narodu kojeg je razdvojila povijest. Ovo poglavlje obiluje nedorečenim, problematičnim i neložnim tezama, iz kojih slijedi i sličan zaključak. Protić tako zaključuje da su svi nesrpski narodi boravkom u prvoj Jugoslaviji profitirali, a jedini gubitnici bili su Srbi! Pri tome nije problem u odabiru paradigme o »padu«, koja i u predimenzioniranom obliku može biti dobar kriterij prikazivanja razvoja srpske nacionalne ideje u 20. stoljeću. Problem ovdje leži u njezinoj izvedbi.

Autor kreće od ispravnih premisa ocjenjujući karakter srbijanskih planova o južnoslavenskoj zajednici. U Niškoj deklaraciji (1914.) prvi put se jugoslavensko ujedinjenje postavlja kao ideal srbijanske državne politike, ali ne iz uvjerenja, nego iz nužde. Deklaraciju autor promatra kao privremeno političko rješenje u vrijeme kada je Kraljevina Srbija ugrožena užasnim ratom. U sjenu strateških i vojnih interesa velikih sila, osobito britanskog taktiziranja s teritorijalnim ustupcima Srbiji, autor stavlja pristajanje srbijanskog premijera Nikole Pašića na dvije sljedeće, izrazito »sporne« (tj. za velikosrpske planove nepovoljne – prim. N. R.) deklaracije o jugoslavenskom udruživanju – Krfsku i Ženevsku. Nedvosmislene su i ocjene prečanske politike u južnoslavenskom kontekstu. Autor drži da je usporedno s izrastanjem srbijanske države »srpska državna ideja«, tj. ujedinjenje sa Srbijom, u središtu nacionalnih težnji u svih Srba prečana. Stoga je »južnoslavenska« suradnja prečana s Hrvatima stvar privremene političke taktike, a ne krajnjega nacionalnog cilja. Iz takvih pobuda nastala je i »Srpsko-hrvatska« (sic!) koalicija 1905. godine.

I u Hrvata je, po Protiću, južnoslavenstvo samo strategija za ostvarenje hrvatskoga nacionalnog ideala, kojeg žele zbog svoje »brojčane, političke i ekonomske slabosti« (168.) unutar Habsburške monarhije ostvariti u suradnji s južnim Slavenima. Za autora je prva Jugoslavija po mnogo čemu svojevrsni produžetak Austro-Ugarske, najvećega bivšeg vanjskog neprijatelja Srbije. Ona je to po Protiću u prvom redu po političkom mentalitetu kojeg i nakon njezine propasti nose Hrvati, Slovenci, ali i prečanski Srbi! U autorovoj konstrukciji je taj »crno-žuti« mentalitet zapravo izjednačen sa »zaostalošću« u nacionalnom razvoju jer entitetima iz bivše Monarhije nedostaje demokratsko-politički integritet, kojeg su srbijanske stranke početkom 20. stoljeća već dostigle. Njima je puko nacionalno bilo važnije od nacionalno-demokratskog.

Potvrdu za ovu tezu autor izvlači iz pogrešne interpretacije isticanja hrvatskog nacionalnog imena u nazivima političkih stranaka u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Protić u skladu s tim pogrešno interpretira i naglašeno nacionalno grupiranje političkih stranaka u novoj državi u tzv. nacionalne blokove. Pritom naglašava kako je nacionalno moćnije od političkog, tj. demokratskog, jer se temelji na »pristranom i osećajnom« (200.), pa bi proizlazilo da su nacionalno »nazadni« Hrvati i ostali bili u određenoj prednosti. Pravi uzrok isticanja nacionalnog imena i grupiranja u nacionalne blokove nije posljedica demokratskog neiskustva ili manjka suvremenih zapadnoeuropskih načela u Hrvata, nego svjedoči o realnoj nacionalnoj ugroženosti svih Nesrba zbog velikosrpske politike koja se provodila i mimo i unutar integralnog jugoslavenstva u novoj državi.

Druga autorova problematična teza o Hrvatima je tvrdnja da im je Vidovdanski ustav »odrekao historijsko pravo na autonomiju«, (214.) iz čega bi slijedilo da je hrvatsko povijesno pravo bilo autonomnog, a ne državnog karaktera, što nije točno. Za srpsku misao autor ističe da je po tradiciji državotvorna, a hrvatska je tradicionalno »federalistička, na granici separatizma.« (213.) Teško je složiti se s Protićevom nacionalnom jednadžbom koju iznosi u ovom poglavlju: federalizam = hrvatstvo = nazadnost, tj. centralizam = srpstvo = naprednost.

U »protićevskom obratu« tako ostaje potpuno nelogičnim zaključak da su jedino Srbi »gubitnici«, iz više razloga. Ponajprije i sam autor zaključuje da je upravo Srbe predstavljala »najutjecajnija« stranka u novoj državi – Narodna radikalna stranka. Zatim, posebice je zanimljivo što autor ističe kako su u novoj državi ostvarena dva bitna zahtjeva iz srpskoga nacionalnog programa (!): međunarodnopravni kontinuitet Kraljevine Srbije s Kraljevinom SHS, »ubedljivo« potvrđen Ugovorom o zaštiti manjina iz 1919. (211.), te centralizirana država. Nasuprot tomu autor ne navodi niti jedan ostvareni zahtjev iz hrvatskog ili nekog drugog nesrpskoga nacionalnog programa u prilog tezi o Srbima »gubitnicima« i Nesrbima »dobitnicima«. On shemu o »padu« i »gubitku« gradi na problematičnim i nedorečenim tezama, »izvučenim« iz osobnoga političkog uvjerenja, a ne rekonstruiranoga povijesnog konteksta. Drukačije se ne mogu objasniti nelogične tvrdnje kako je politički i demokratski »naprednim« srpskim radikalima kao »najutjecajnijoj« stranci »nametnuta« niža razina nacionalne borbe, tj. uloga nacionalnog bloka u kojoj su se oni »teško snalazili« (200.). Ovdje je zapravo riječ o loše odabranoj i očigledno neuspješnoj – jugoslavenskoj – strategiji ostvarenja radikalnog programa o svesrpskom ujedinjenju, čiju velikosrpsku pozadinu autor dosljedno prešućuje.

Naglašavanjem dominantnog austro-ugarskog političkog mentaliteta i u Srba prečana autor daje originalna vrednovanja prečanske politike unutar općeg sklopa srpske politike u Kraljevini SHS. Jer i Srbi prečani su time, slijedom autorove konstrukcije, sudjelovali od samog početka nove države u »padu« srpske ideje. Austro-ugarsko iskustvo prečanskih »demokrata« predvođenih Svetozarom Pribićevićem (tj. bivših srpskih članova Hrvatsko-srpske koalicije) za Protića je temelj i bitno različitog stava o nacionalnom pitanju unutar Demokratske stranke, tj. njezina drugog dijela pod vod-

stvom Milorada Draškovića. Protić tako ističe da su Pribičevićevim sljedbenicima pitanja demokratskog sustava bila nebitna.

Srbi su tada zapravo bili podijeljeni između dvije stranke – radikala i demokrata – odnosno, kako ističe autor, između srpstva i jugoslavenstva. Autoru je jasno da je Vidovdanski ustav kao spoj centralizma i unitarizma upravo njihov sporazum, a nama je i dalje nejasno kako se nakon svega može na kraju zaključiti da je jugoslavensko ujedinjenje Hrvate približilo nacionalnom idealu, a Srbe od njega udaljilo!? Taj zaključak autor gradi na dvjema proizvoljnim tvrdnjama. Prva je da je Vidovdanski ustav zbog općeg prava glasa dao hrvatskom nacionalizmu »polet« kakav ranije nije imao (214.), a druga je da su Srbi »pod cenu nacionalnog Srpstva prihvatili nacionalno Jugoslavenstvo« (215).

Da je djelo svojevrsni *hommage* radikalnu Stojanu Protiću zorno svjedoči, među ostalim, objavljivanje njegova razgovora s jednim suvremenikom (16. 03. 1921.) bez posebnog autorovog komentara u poglavlju *Jedan izvor* (227.–266.) iz kojeg se vidi da su mnogi stavovi izrečeni u ovoj knjizi podudarni sa stavovima autorova glasovitog pretka.

U dva sljedeća poglavlja – *Koraci unazad* (267.–315.) i *Krah* (317.–377.) – u potpunosti prevladava shematizacija nad rekonstrukcijom prošlosti, a rezultat nije samo jednodimenzionalna, nego i prilično iskrivljena slika prošlosti. Za autora od Vidovdanskog ustava »službeno« počinje doslovno kronološki obrnuti smjer razvoja srpske nacionalne ideje, tj. samog naroda. Stoga sada najprije »propada« demokracija, da bi u drugoj Jugoslaviji i srpski narod došao u pitanje. Propadanje demokracije, tj. »nesređeni parlamentarizam« apsolutizirana je shema pod koju autor nasilno svodi ono što je daleko složenije i obuhvatnije u prvoj Jugoslaviji, a to je niz neriješenih nacionalnih pitanja i međunacionalnih odnosa. Tako Protić shematizirano tumači i atentat u beogradskoj skupštini 1928. godine, pa i diktaturu kralja Aleksandra, koja i »nije bila diktatura u punom smislu«, nego je trebala prekinuti »spor politički život jednog neuspješnog parlamentarizma«!

Autor ističe kako su Hrvati i komunisti bili glavni protivnici Kraljevine SHS, čime zapravo poriče svoje prethodne tvrdnje o Hrvatima »dobitnicima«. Kontradiktorna je stoga i tvrdnja da je Vidovdanski ustav uvođenjem administrativnih umjesto povijesnih pokrajina »pomogao oblikovanju hrvatskih teritorijalnih i političkih ciljeva« te da je »odgovoran« na jednoj strani za »snaženje« hrvatstva, a na drugoj za »slabljenje srpstva«. Protić uporno tvrdi kako se srpstvo »svjesno odreklo« tekovina Kraljevine Srbije »u ime jedne sumnjive ideje o jedinstvu u svakom pogledu« prešućujući kontinuitet onog što je sam u razdoblju I. svjetskog rata označio kao uskosrpski interes u svih »južnoslavenski orijentiranih« srpskih političkih krugova. Dakle, ako se većina srpskih političara nečega i odrekla to su učinili jedino zbog velikosrpskih, a ne jugoslavenskih nacionalnih interesa. Samo su rijetki izuzeci od tog pravila, poput Svetozara Pribičevića, koji je kasnije bitno promijenio svoju politiku.

U sličnom tonu nastavlja se i u poglavlju *Krah*, koje obrađuje razvoj od 1939. godine do danas, s težištem na ratnom i poslijeratnom razdoblju. Prenijet ću samo bitne naglaske za koje mislim da im komentar i nije potreban. Srbi su, »premda« gubitnici, postali glavni zaštitnici »jugoslavenske« države, barem Protić tako tumači motiv za »ustupak« Hrvatima u vidu Banovine Hrvatske u osvit prijetećega II. svjetskog rata. Taj ustupak je najviše pogodio Srbe iz Hrvatske i Bosne jer je za njih Kraljevina Jugoslavija trebala biti u prvom redu ostvarenje ideala ujedinjenja sveg srpstva. U tijeku rata unutar srpskog naroda vodio se građanski rat koji je ozbiljno zaprijetio njezinom opstanku. To je bio rat između srpskog »nacionalnog pokreta otpora«, tj. četnika Dragoljuba Mihailovića i anacionalnoga partizanskog pokreta, i to stoga jer se posljednji odrekao srpstva u korist internacionalnog i revolucionarnog.

Nadalje, priča o »kolaboriranju« četnika s »okupatorom« za Protića je »ideološka« izmišljotina jugoslavenskih komunističara kojoj suprotstavlja »pismeni« sporazum

partizana (predvođenih, dakako, Hrvatom Josipom Brozom – prim. N. R.) s nacistima! Autor zapravo prezentira staru shemu povjesničara Veselina Đuretića prema kojoj su na ovaj ili onaj način zapravo svi Hrvati bili orijentirani fašistički, a svi Srbi pak antifašistički. Schematizirano je prikazivanje hrvatsko-srpskih odnosa u knjizi doseglo svoj vrhunac u tvrdnji da je pobjeda komunističke revolucije nakon rata donijela katastrofu srpskom narodu, jer je izjednačila antifašistički i time pobjednički srpski narod s Hrvatima, svrstavajući ih u partizane, tj. pobjednike!

Protić ističe da su svi pravni akti komunista u posljednjih pedeset godina bili protupravni, te da su svi nesrpski narodi posrednim – komunističkim – putem osvarili svoje stare federativne, tj. separatističke težnje (ustav iz 1974.). Nadalje ističe da su jedine Srbija i Crna Gora od južnoslavenskih naroda još u 19. stoljeću stvorile svoju državu, da bi na poslijetku četnici kao istinski srpski nacionalisti na strani pobjednika bili proglašeni za izdajice pod komunističkim režimom. Protić pojašnjava srpski nacionalni ideal iz 19. stoljeća iz kojeg jasno slijedi da za Srbe Jugoslavija, kao uostalom niti jedna druga verzija »Velike Srbije« kao višenacionalne države, nije moguća: »svi Srbi u srpskoj državi, a ne svi Srbi u jednoj državi«.

I što još na kraju reći? Protićeva je knjiga svakako zanimljiva, ali i korisna jer je svojevrstni mali leksikon »historiografskog« srbovanja. Ona je puna starih, ali još uvijek aktualnih stereotipnih pristupa, stajališta, teza i vrijednosnih sudova o modernoj nacionalnoj povijesti u nama susjednoj historiografiji. Poruka u zaključnom poglavlju *Stupovi Srpstva* (379.–407.) ne ostavlja sumnje da je ovdje u prvom planu politički pragmatizam. Naime, knjiga je trebala Srbima pokazati da je »izlaz« iz »pada« u jugoslavenski »komunistički pakao« u »pokajničkom povratku« (407) pravim vrijednostima srpstva koje autor još jedanput rezimira: srpsko pravoslavlje, srpska državotvornost, srpska kruna i kao najmlađa vrijednost srpskog identiteta – nepomirljivi antikomunizam.

Natalija Rumenjak

WILLIAM A. HINNEBUSCH, Dominikanci. Kratka povijest Reda, Hrvatska dominikanska provincija, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1997. str. 266. STJEPAN KRASIĆ, Dominikanci, Povijest Reda u hrvatskim krajevima, Hrvatska dominikanska provincija, Nakladni zavod Globus, Zagreb 1997., str. 236.

Kratku povijest dominikanskoga reda iz pera američkog dominikanca preveo je na hrvatski Emanuel Kisić, a objavio Globus u svojoj biblioteci »Ljudi u Crkvi«. Autor je knjigu podijelio u 13 poglavlja, kojima je priložio tri dodatka, a na kraju je Kazalo imena osoba i mjesta.

Dominikanci su jedan od najvažnijih crkvenih redova zapadnog kršćanstva, a spadaju u skupinu prosjačkih redova, nastalih na početku 13. stoljeća. Njihova plodna i često kontroverzna povijest označava u mnogočemu razvojni hod zapadne Crkve i civilizacije. Povijesni pregled autor započinje osnutkom Reda. Najprije ukratko opisuju život osnivača sv. Dominika Guzmána (1170.–1221.) iz Kastilije, koji kao regularni kanonik iz Osma prati svoga biskupa na misionarskom putu u Dansku. U Francuskoj